

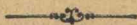
3610

VASILE BOGREA

PROFESOR LA UNIVERSITATEA DIN CLUJ

MĂRUNȚIȘURI ISTORICO-FILOLOGICE

BCU Cluj / Central University Library Cluj

DIN «ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE NAȚIONALĂ» PE 1923

BUCUREȘTI
CARTEA ROMÂNEASCĂ, S. A.

1924

609

MĂRUNȚIȘURI ISTORICO-FILOLOGICE

de

V. BOGREA

I. — KARA-ULAH = VALAH, ÎN «CODEX CUMANICUS»?

Editorul Codicelui Cumanic, Géza Kuun, a publicat și un suplement de cimilituri cumane, cuprinse în pp. 119—20 ale celebrului glosariu: *Quinquaginta Aenigmata Cumanica*, Budapestini MDCCCLXXVIII.

Printre aceste enigme (turc. *gumbaklar*, „noduri“), una, în special, ni reține atenția: no. 18.

Lectura e în parte imposibilă din cauza deteriorării manuscrisului, dar, cât se poate ceti din ea, sună așa: „Kuce b... irir *kara ulah* erte kellir *kara ulah* juregina tuc...“ și se tâlmăcește, de editor, precum urmează: „Robur eius... est, *equus niger* diluculo venit, *equus niger* cum vigore suo...“ (p. 12) ¹⁾.

Sensul enigmei, din nefericire, nu se poate descifra sau lipsește în manuscris: „huius aenigmatis explicatio in textu desideratur“, — ceia ce nu s'a întâmplat cu celelalte.

Ținând însă socoteală de faptul că enigma imediat anterioară privește pe Cumani (căci așa interpretează editorul pe *huun* = *kuun* din text) ²⁾, n'ar fi de loc exclus, ca și înțelesul enigmei ce ne interesează să fie etnic: „Valah“.

1) Apelativul *ulah* (cf. *olac*) eră, de fapt, termenul cuman pentru „cal“, împreună cu pers. *asp*, „equus“ (Cod. Cuman., p. 310), care s'a păstrat și'n numele *Arimaspilor*, „îmblânzitori de cai“, din Herodot (III, 116; IV, 13, 27), în asir. *aspastu*, „lucernă“ (v. Schrader-Nehring) și'n turc. *sipahi*, *spahi*, „spahiu, călăreț“ (după Barbier, s. v.); ct. însă și *Wallach*, „hongre“, de mai târziu.

2) Din literatura mai nouă asupra Cumanilor, sânt de remarcate mai cu seamă studiile d-lui S. Salaville din „Echos d'Orient“: *Un manuscrit chrétien en dialecte turc: le „Codex Cumanicus“* (XIV[1911], pp 278—86) și *Un peuple de race turque christianisé au XIII-e siècle: les Comans* XVIII[1914], p. 193 și urm.).

Am avea, atunci, o coroborare a lui *Kara-ulag* din Raşid, în sensul interpretării lui Hasdeu (*Negru-Vodă*, p. XCVI) ¹⁾.

II. — O NOUĂ DOVADĂ DE ROMANISMUL MORLACILOR.

Se ştie că Rutenii sînt porecliţi de Ruşi: „Haholi“, din cauza chicei lor de „pudeli“. S'a trecut însă cu vederea, că acelaşi epitet se dă şi Morlacilor din Dalmaţia, cari poartă încă părul în chip de „Zopf“, de *moş*, întocmal ca Moşii sau Ţopii din Ardeal (v. R. Kleinpaul, *Länder-und Völkernamen*, p. 93).

Acolo însă, la Adriatica ²⁾, nu poate fi vorba de Ruteni: „Haholii“ dalmatini nu pot fi decât Români, porecliţi astfel de Slavii din partea locului (*chochol*, „moşul păsărilor“, există şi'n sârbeşte), după cum Românilor din Munţii Apuseni li s'a zis „Ţopi“, probabil, mai întăiu de Saşi ³⁾.

1) Pentru *kara*, cu această întrebuinţare specială, la numele de popoare şi localităţi, c. pe lângă cunoscutele *Kara-Iflak*, *Morlac*, *Cernii-Ugri*, *Kara-Chazar*, etc., şi'n afară de cele spuse în „Dacoromania“, I, p. 461 şi urm., în deosebi: ἡ μαύρη λεγομένη Βουλγαρία din Porphyrogenetos (tot la el: Λευκόσυροι, Σαβαροταύσσαλοι, p. — cari v. acum „Rev. des ét. hongr. et finno-ougr.“, I, 65, şi *Sarkel* — ἄσπρον ὄσπίτιον, am zice: Casablanca, pentru care s'a adus ca termin de comparaţie şi *Šarišker* = „Cetatea-Albă“: analogiile sunt, bine'nţeles, pur semantice!), ung. *fekete Bolgár*. — Adăugim, după Kuun (*Relationum Hungarorum hist. antiquissima*, I, p. 156, n. 3), că Procopius vorbeşte de „Hunii albi“, iar Iordanes de „Huni negri“, că la *Kara-Kalpaci* nobilii se chiamă *ak-söngök*, „os alb“ (cf. os sfânt), iar oamenii de rând *kara-söngök*, „os negru“ (cf. *albăstrime* = ciocoime şi *sîngele-albastru* al Visigoţilor, ferii de amestecul cu Maurii: „ser de la_sangre azulu“) şi că Hanii *Karakitailor* (Chitaii negri) îşi aveau reşedinţa în „oraşul negru“. *Karakorum*. — Dar, dacă Egiptenii sânt numiţi *μελάμπεδες*, nu fiindcă aveau picioarele negre (ct. *μελάγχροες*, la Herodot, I, 57), ci fiindcă ţara lor era *μελάγγαιον* (II, 12), *μελάμπεδος* (ct. *μελάγχθων*), iar *Κραναοί*, denumirea poetică a Atticilor, s'ar putea explica prin aceia că ţara lor era *κραναήπεδος* (ct. şi *καρνος* din Hesychius !), în schimb *Μελάγχλαινοι* (epitetul Sciţilor, la Herodot) nu poate fi pus în legătură cu „manta neagră“ (*μέλαινα χλαίνα* de humus („cernosiom“) a Rusiei, cum presupune Fick (în „Zeitschr. f. vergl. Sprachforschung“, XLI, 350). — Pentru «Impăratul-Alb», turc. *ak-paşa*, *ak-padişah* = Ţarul Rusiei, v. Miklosich, Et. Wb., s. *morovlachu*, şi Litzica, în «Conv. Lit.», 1914, p. 48.

2) Cf. şi R. V. Giuffrida, *I Valacchi dell'Adriatico*, în „Rivista Ital. di Sociologia“, VII (1916).

3) Mocanii li zic aşă numai „în glumă“; altfel, îi numesc; „Câmpănarî“ (v. Frâncu-Candrea, p. 64). — *Ţop* din *ţopârlan* (ct. *ciocârlan*) e, probabil, acelaşi cuvânt (v. *Bulletin de l'Inst. pour l'étude de l'Europe sud-orientale*, 1922, p. 116), deşi cutare Neamţ spunea d-lui Philippide (*Principii de ist.*,

III. — ORIGINEA NUMELUI HALIS.

Numele șefului dobrogean, din care Ana Comnena (I, 323) pare a face un supranume al celebrului Tatòs (τοῦ τε Τατοῦ καὶ Χαλῆ ὀνομαζομένου), n'a fost încă definitiv elucidat.

D. N. Iorga (*Droits nationaux et politiques des Roumains dans la Dobrogea*, p. 29) observă, cu drept cuvânt, că „*Halis* pare a fi numit după obiceiul peceneg“ și-l compară cu turc. *Halil*.

De fapt, numele nu poate fi despărțit de *Halis* (Χαλσιοί), denumirea supt care apare, la Cinnamus (ed. Bonn, p. 108¹), tribul de barbari, de lege mosaică (Μωσαϊκοὺς νόμοις), conlocuitori cu Ungurii (Οὔννοι) în Sirmium (ἐν Σιρμίῳ), cari au putut fi identificați cu *Cazarii*, adică, în ultima analiză, cu acei *Hwalisi*, după cari s'a numit orașul *Hwalinsk* de pe Volga, și, odinioară, însăși Marea Caspică („*Hwalinsko-Morja*“; cf. *Bahr el-Khazar*).

IV. — O CONJECTURĂ LATINĂ.

În redacțiunea latină a Cronicii sârbești a lui Gheorghe Brancovici, sub anno 6991 (1483), credem că trebuie emendat textul, precum urmează: „Bajazet movet adversus carabogdanas arces Bielograde et Kiliam, supra Danubiuni sitas, et capit eas, uti et Stephani Moldavi arcem, *vi armorum*“, în loc de: „*Vinamor*“ (așa, în N. Iorga, *Studii și documente*, III, p. 3).

E vorba, firește, în acest cas, de Capitala lui Ștefan-cel-Mare, Suceava (cf. și *Rev. Ist.*, III, 94).

Dacă însă, — cum pare a postula simetria cu celelalte două cetăți moldovenesti, care sânt numite, — cuvântul trebuie să as-

---

limbii, p. 150) despre țărani, că „sie prallen vcm Boden ab“, adică *țopăiesjac țop*, sărind în mers, ca *țopana* = dănțuitoarea (cf. *huțupană* din *hop-țop*?) din „Indreptarea Legii“ (citată de Hasdeu în *Supl. la tom. I-ii din Cuvent* I, 273, p. LXXXVI, împreună *cinghiasă* = cântăreață din *cinghie*, *ceng* = „cluh, harpe“: de precizat în acest sens locul respectiv din C. Bobulescu, *Lăutarii noștri*, p. 22); cf. încă și *țoapă*, „femeie ordinară“, iar la Anon. Bănățean: *czopene* = scortum. — Observăm cu această ocazie, că, dacă sl. *chole* = lat. *collis*, *culmen* (cf. vr. *pice* = coma din Anon. și *pice*, traducând pe *λόφοι*, din Herodot, ed. Iorga, p. 385, ca lat. *regum apices*), am avea în *hohol* și o paralelă semantică la rom. *culme*, glosând pe sl. *griva*, „coamă de cal“ (Hasdeu, *o. c.*, I, 274).

1) III, 8, 14; cf. V, 16, 15: „... πολλοὺς τῶν ἐν Σιρμίῳ φέρων (sc. βασιλεὺς) φέρισσο Οὔννων, οὗς παρ' αὐτοῖς Χαλσιόους ἔθος καλεῖν ἐσσι καὶ εἰσιν ἑτερόδοξοι, καθάπερ ἤδη ἔφη, Πέρσαις ταυτοφρονοῦντες (i. e. manicheeni, bogomili?)...“ (p. 247).

cundă numele unei cetăți a lui Ștefan, el ar putea fi, la rigoare, un *Ijromán* = *Románujvár*, designând „Cetatea noao Romanul“, cum numește și Ureche (ed. Giurescu, p. 16), „cetatea de la târgul Romanului“, despre care ne informează (*ibid.*, p. 66), că „se chiamă Smedorova“ și a început a fi zidită de Ștefan-Vodă la vâleatul 6991 = 1483, adică tocmai în anul cu pricina (cf. și p. 154, unde, vorbind de părăsirea lui Alexandru-Vodă Cornea în „Cetatea-Nouă“, unul din mss. glosează pe margine: „la Roman“).

V — O GLOSĂ ORIENTALĂ.

Intr'o scrisoare negustorească din Lemberg (Liov sau „cetatea Litvei“, pentru bătrânii noștri), privitoare la o comandă din anul 1595 a lui Aron Tiranul („Aaron, Palatinus Valachiae“), e vorba de cumpărarea unei „vestis *altembasowey* dictae, pellibus sabellinis subductae“ (N. Iorga, *Studii și documente*, XXIII, p. 437, no. CCCLXIX).

Numele hainei, căptușite cu blăni de sobol, e forma flexionară a polon. *altembas* (*alxtembas*, rus. *altoba* б), „Goldleinwand“ de origine turco-tătară (v Miklosich, *Die türk. Elem. in den süd-ost-und osteuropäischen Sprachen*, I, s. 17. *Altın*, „aur“, din care în rom. *altăric*, *altîngic*, *altîngea*, „chrysanthème“, *altâlîc*, „monedă“ (Analele Dobr., IV. 328), *altîn-baștiriac* „archi-thériaque d'or“, și n. de fam. *Altînliu*, *Altinovici*).

De „stoffa tessuta con oro *altinoluk*“ e vorba într'un tarif vamal turcesc din 1783 (*Doc. Hurmuzaki*, XIX, p. 160), de „giubele de *altîn*, îmblănite cu cacom“ se vorbește și'n foile de zestre de pe la începutul veacului trecut (cf. Ștefulescu, *Târgul-Jiului*, p. 222), iar un sinonim al cuvântului nostru ne întâmpină în Catastihul Galatei din 1588: *zarvâ* = pers. *zarbat*, „genus panni auro aliave re intertextum“ (Hasdeu, *Cuvente den bătrâni*, I, p. 223), din *zar*, „aur“, ca și rom. *zarnacadea*, *zarculă* și — după o ipoteză a d-lui Densusianu — *Zarand*, p. care cf. și *zardandan*, numele tribului mongol *Kin-ce*, „Dinți-de-aur“, la Marco Polo).

VI. — UN CUVÂNT OBSCUR LA URECHE.

Între speciemenle de elemente străine în moldovenește, bătrânul cronicar citează și unul grecesc, în felul următor: „de la Greci: noi zicem 'straste', iar ei *stafad*“ (ed. Giurescu, p. 7).

Unele mss. au *stafas* (*ibid.*, în aparat), altele: *stavad* (ed. Popovici, în aparat); altele, loc vacant (Giurescu, l. c.).

Judecând după înțelesul corespondentului românesc *straste*,

„soartă rea (cf. *restriște*, *triste*¹), chin“, paralelul grec, la care face aluzie Ureche, ar putea fi *στυφάδα*, «aigreus, amertume» (de la acel *στυφός*, «âcre, âpre, aigre, astringent», care, ca și *στυπτικός*, e cunoscut în lexicul nostru; v. Cihac, s. v. *stifòs*, *stipticòs*); cf. și venețianul *stufada*, «sazietà, noia» (Nazari, 155), deosebit, se pare, de familia romanică a lui *στύφη* (*étouffer*, etc.?) și de aceea a lui *stupa* (*étuve*, *Stube*, rus. *izba* = *istuba*, etc.).

VII. — «POARTA» LUI VASILE LUPU.

Vorbind de «casele cu cinii» ale lui Vasile-Vodă Lupul,²⁾ relevam că ambiția strălucitului Domn înțelegea să rivalizeze astfel cu Sтамбулul împărătesc, care-i oferise modelul lor.

O nouă probă a acestei emulațiuni ni se pare a o fi găsit într'o carte a sa, din 20 Mart 7145, către Lupul Dărlău, pentru pricina dintre Drone și Păradie, relativ la o moșie «nealeasă» (neîmpărțită) din Băloșeni ot Iași: «. . . drept aceia, dacă vei vedea cartea Domnii mele, tu să-i faci leage dreaptă cu acei răzeși ai lui, să nu are nime acolo, nici să same(ne) pământul, pân nu vor veni la poartă să-și întreabă și să-și aleagă . . . » (Gh. Ghibănescu, *Ispisoace și zapise*, II, 1, p. 133).

Poarta, de care e vorba aici, nu poate fi, în adevăr, alt-ceva decât copia moldovenească³⁾ a acelei *Porți* otomane (turc. *babi humaiun s.*

1) De fapt: *răstriște* și *striște* = *sriște, vsl. *sreštū*, „rencontre; întâmplare bună ori rea“: *strânște re* = nenoroc, năpastă, (cf. sl. *loša sresta* din „Codicele de Petrova“ [Alexici, în «Rev. Tocilescu», XIII, p. 293] n'ar putea fi interpretat, deci, ca o desfacere din *restriște*, în care prefixul *re* — (= *răs* —) s'ar fi confundat cu adiectivul *re(a)*, ca în exemplul recent al lui *la revedere*, înțeles ca *rea-vedere* și schimbat, *ominis causa*, în *la bună-vedere*, — ceiace, de altfel, e foarte nesigur, față cu it. *a buon rivederci*; cf. catal. *de bona encolia*, «în guter Laune», născut prin analogia lui *de malencolia*, «în schlechter Laune» (v. *Miscellanea Schuchardt*, p. 29). — Sensul arătat al lui *straste* se vedește, de altfel, și 'n derivatul *strajnic* (*strașnic*) = *strastnic*, «partea din Triod care conține ritualul prescris pentru Săptămâna *Patimilor*», în Lex. Bud., și: *strastie*, „officium nocturnum ecelesiasticum vulgo nocturna vel nocturnum, der nächtliche Gottesdienst in der Kirche“, — ceiace sugerează, pe lângă et. pop. cu *strajă*, și apropierea de gr. *πρὸς λύχων ἀφάς*, *accensis luminibus*, „în aprinsul luminărilor“.

2) V. acest *Anuar*, I, p. 312.

3) Că „norodul împricinat se aduna la *poarta* Divanului“ și că, în vechea organizație judecătorească a Moldovei, existau așa-ziii *vornici de poartă* (*vornic* însuși înseamnă, originar: *dvornic*, „curtean“, «portar») avându-și locuințele la *poarta* din afară a Curții, unde se judecau procesele mai puțin

ali, atibè-i alyè s. *atebè-i senyè*, «Sublima-Poartă»¹⁾, a cărei pomenire în cântecul nostru popular am semnalat-o aiurea²⁾ și care, la rândul ei, nu e decât un reflex al „Porții“ persane, atât de des pomenite în Herodot³⁾.

VIII. — NUME ARDELENE INTR'UN VECHIU ROMAN ENGLEZ.

Romanul scriitorului engles Barnaby Rich, apărut la Londra, în 1592, supț titlul: «The Adventures of *Brusanus*, Prince of Hungary», vorbește de «regele ungar *Myletto*», ca de tatăl «prințului» (v. *Ungarische Rundschau*, III, p. 184).

Data fiind mai ales epoca, ne întrebăm dacă acest «*Myletto*» n'ar putea reflecta, în ortografie englesă, un *Mailat* (*Majláth*, *Maylad*, în documente), «Valah» (v. N. Iorga, *Istoria Românilor din Ardeal și Ungaria*, p. 135 și Hasdeu, *Negru-Vodă*, p. CLXXIII), ca și *Bánffy* (cf. „Olaus Johannis Bangffy, notarius“, într'un act latinesc din Agram, 1516, publicat în *Mon. hist. liberae civitatis Zagrabiensis*, III, p. 165; în indice: «Olahus Banffy»).

Brusanus însuși ar putea fi, în acest cas, un *Bârseanu* (din Țara-Bârsei).

E vorba, firește, numai de nume.

IX. — «UNGRO-VLAHIA».

Cea mai veche mențiune a acestui nume, curent odinioară, nu numai în titulatura Mitropoliților Țării-Românești, unde a rămas până azi, ci și 'n aceia a Domnilor munteni, din actele redactate

importante. — știm, între altele, de la Cantemir (*Descr. Mold.*, ed. Pascu, pp. 126, 106): e vorba, însă, de terminul însuși, ca atare, care nu știm să fie atestat în alt loc. — Pentru „popa domnesc de pe poartă“ (ot vrat), v. Ghibănescu, *Isp. și zap.*, IV¹, 25.

1) V. Barbier de Meynard, II, 345, 347.

2) V. *Lui Nicolae Iorga Omagiu*, p. 54, n. 3, și *Dacoromania*, II, p. 403.

3) „La porțile Impăratului“ („κατὰ τὰς θύρας τοῦ βασιλέως“) stau copii III, 117; ed. N. Iorga, p. 191), ca și Scanderbeg însuși, în adolescență: ἐς τὰς θύρας ἀφικόμενος τοῦ βασιλέως (Chalcocondylas, p. 350);—cf. Herodot, III, 119 (ἐπὶ τὰς θύρας τ. β.), 140 (ἐς τὰ πρόθυρα τῶν βασιλέως οἰκίῳ) și, în deosebi 118: ἤθελε ἐς τὰ βασιλῆϊα ἐσελθὼν χρηματίσασθαι τῷ βασιλεῖ (pasagiul decide controversa relativă la χρηματιστικὸς πλὴν τῶν βασιλέων din Polibiu, XV, 31, 2, în sensul lui Otto; cf. *Omagiu Iorga*, I. c.). — Să ne folosim de ocazie pentru a adăugi că lat. *porta* designează până azi, în graiul localnicilor, zidul împrejmuit de la Apollonia: Πόρτα, în special partea exterioră, ἔξω τῆς Πόρτας (Praschniker, *Muzakhia und Malakastro*, in „Jahreshefte des österr. arch. Instituts in Wien“, XXXI—XXII (1922), col. 24, nota 1).

grecește sau sârbește datează, precum se știe, din 1359 (v. Miklosich-Müller, *Acta Patriarchatus Constantinopolitani*, sub anno).

Dacă vorbim de ea, o facem, mai întâiu, pentru a aminti o pomenire ce pare a fi rămas neîndeajuns luată în seamă : pasagiul din „Istoriile“ (ed. Bonn, I, 175) Impăratului Ioan VI Cantacuzenul (1341—1355, resp. 62), unde se vorbește de ajutorul pe care l-a căpătat Mihail, fiul lui Stracimir, de la „*Ungrovlahi*“ (ἐξ Οὐγγροβλάχων), pentru a putea elibera Filipopolea, asediată de Impăratul bizantin.

Dar o mai facem pentru ceva.

Factura grecească a numelui sugerează, în adevăr, o serie de paralele cu desăvârșire concludente, în ce privește interpretarea geografică („Valahia de lângă Ungaria“, spre deosebire de Tesalia și Μικρὰ Βλαχία), iar nu politică („Valahia dependentă de Ungaria“), a expresiei „Ungro-Vlahia“ : Ποντοβιθυνία și Ποντοκαππαδοκία (Pape, *Wörterb. d. gr. Eigenn.*, ad voc.) = partea de lângă Pont a Bitiniei și Capadociei ; — Μαυδοβύνοι, „Bitiniî vecinî cu Maidîi, de la Strymon“ (Tomaschek, *Die alten Thraker*, I, 63); — Καρπίδακοι = die in das verlassene Karpenland eingewanderten Daker (v. Kahrstedt în „*Prähist. Zeitschr.*“, 1912, p. 86) ; — *Mysomacedones* = coloniștii macedoni stabiliți în Misia (Plinius, *Nat. Hist.*, V, 120) ; — Ἑλληνογαλάται = Galii pătrunși în Asia grecească (și elenisați) ; — Σαρδολίβυες = Libienii imigrați în Sardinia, Λιβυσοφοίνικες = Fenicienii locuitori în Libia, Βλαστοφοίνικες = Fenicienii din teritoriul Blastilor, adică al Bastulilor (pe coasta andalusică) ; — Ἰνδοσκῦθαι = Sciții înaintași spre India (Dionys. Perieget., 1088) ; — *Ausoceretes* (Avianus, v. 550) = o parte a Cereșilor, învecinată cu Ausetanii (cf. Adolf Schulten, *Die Keltiberer und ihre Kriege mit Rom*, pp. 19—21, unde se aduc asemenea analogii pentru explicarea în același sens a denumirii Κελτιβητες). — Σαμοθράκη se chiamă, după același criteriu, insula Samos de la gurile Ebrului trac, spre deosebire de Samosul egeic sau cefalonic ; iar Μογλενοπατρίωνikai se chiamă înaintașii Megleniților noștri, καὶ Πατρινακοι. Μογλενίται καλούμενοι, în poemul lui Ephraemius (*De Alexio Comneno*, v. 3557), „ἀπὸ Μογλένου τύπου“ (ed. Bonn, p. 152 sq.).

O genesă identică — nevoia diferențierii, precisării, unită cu conștiința identității etnice ¹⁾ — are formațiunea paralelă *Moldovlahia* (Μολδοβλαχία, în „*Hist. pol. Const.*“, ed. Bonn, d. ex., p.

1) Cf. denumirea de „Jiu“, dată în Hațeg părții de țară unde e Câmpul-lui-Neag, spre deosebire de «Ardeal», care e pe la Sibiu (O. Denusianu, *Graiul din Țara Hațegului*, p. 10, nota).

54, câteva rânduri după Μολδαβία): „Valahii (Românii) din Țara Moldovei“ (față de cei din Țara-Românească).

Ca o sintesă sui-generis a numelui Țării-Românești (Valahiei) și al Moldovei (Bogdaniei ¹⁾ trebuie înțeles, însă, acel hibrid Βλαχομπογδανία din a doua prefață a lui Dositeiu, Patriarhul Ierusalimului, la „Intâmpinarea“ lui Meletie Sirigul (Bianu-Hodos, *Bibliografia rom. veche*, I, p. 308 ²⁾), — prefață, în care, pe lângă Ardeal (Ερδελία), apar distinct, de o potrivă, atât „Ungrovlahia“ (Ούγκροβλαχία) Brâncoveanului, cât și „Moldovlahia“ (Μολδοβλαχία) lui Vasile Lupul, celui originar din „satul Albanesilor“ (Αλβανιτωχώριον, cf. turc. *Arnăut-chioi*, „Arbănași, Arvaniți“), din părțile dunărene (εις τὰ περιτούναβα) ale Misiei.

X. — MEROPI = «MITOCANI».

Pentru sensul, dacă nu pentru originea (v. Boisacq, s. v. μέροπος), acestui termen obscur («ΜΕΡΟΠΙΧ»), de care e vorba în studiul d-lui Silviu Dragomir din vol. precedent al «Anuariului» de față, p. 286, nu e, cred, inutil, să se compare glosa: «*metoșe—meropsinъ*», extrasă de I. Bogdan dintr'un ms. slavon din sec. al XVI-lea (v. *Convorbiri Literare*, XXIV, p. 733).

Ea duce la ecvația stabilită în titlu, unde echivalentul *mitocani* are, bine înțeles, însemnarea originară de «mitoșeri», «locuitori în metoașe (s. mitoace) mănăstirești», „dulopareci“, raportându-se, firește, nu la educația socială a indivizilor (cf. *mojic, mujic*), ci la condiția lor juridică-socială.

Cât privește cellalt epitet, de care e vorba în articolul și în jocul citat: „СОКАЛНИЦИ“, radicalul său e, fără îndoială, același ca în sîrb. *sokak*, ngr.-pop. *σωκίκι*, «uliță»; el nu e, deci, decât, o variantă sârbească a faimosului *kjeletor* = *căldător, ôδότης*.

XI. — O PORECLĂ A LUI MIHAI-VITEAZUL?

Se pare că «Mălăiu-Vodă» al Sașilor³⁾ nu e singurul epitet satiric aplicat marelui Domn.

1) „*Boldavie*, aujourd'hui dite *Moldavie*“ (raport diplomatic constantinopolitan din 1561) și „*vayvode de Buldavie*“ (idem, din 1574, ambele în „*Arch. Ist.*“, I, pp. 145, 151) nu sânt produse de contaminație între *Moldavie* și *Bogdanie*, ci forma tătară a numelui (Cantemir, *Hronicul*, p. 306), ca *Multan* la Poloni; cf. topon. *Boldoveni*, în Mehedinți.

2) Μέγας δρουγγάριος τῆς βίγλης e evident: „marele-*drugariu* (general; amiral) al gardei“ (p. 306); cf. *praefectus vigiliae* s. *vigilum*, νοκτερινὸς στρατηγός, νοκτοστρατηγός.

3) Pentru *Mămăligă-Vodă*, porecla lui Gr. Callimachi, v. Iorga, *Doc. Callimachi*, I, 392 (după Sulzer).

Un document gorjan din 30 April 1657 deferă popii Tatomir jurământul, «că nu iaste rumîn ot Vâlcul, nici l-au apucat leg[ă]tura lui *Mihai Vodacul*» (v. Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, VI, p. 221), — ceiace se repetă întocmai, cu „*Mihai Vodacul*“ cu tot, în documentul din 23 Maiu același an, cuprinzând întărirea jurământului de către Stroe Clucerul, ispravnic al Craiovei (*ibidem*, p. 222).

Date fiind factura epitetului și caracterul peiorativ al derivatelor în *-ac* de felul acesta (cf. Pascu, *Sufixele românești*, p. 189¹⁾, pare neîndoios, că acel *Vodac* era o poreclă populară a lui Mihaiu-Viteazul, — oricât de surprinzătoare ar fi apariția ei într'un act oficial.

XII. — ÎNCĂ O POMENIRE GERMANĂ A LUI ȚEPEȘ.

Se află în poemul alegoric-erotic „Die Mörin“ al poetului german din veacul al XV-lea, Hermann von Sachsenheim : „In Walachy der *naterspan*“.

E. Ochs, care o relevă în „Germanisch-romanische Monatschrift“ din Maiu-Iunie 1923, p. 185, recunoaște în acest *naterspan* copia hibridă, germano-maghiară, a faimosului epitet al lui Vlad Țepeș, explicându-l corect din germ. *natter*, „viperă, năpârcă“ (cf. sensul originar de „șerpe, bălaur“ al lui *drac* = *draco* însuși²⁾, și germ. (*ge*)*span* = ung. *ispan* (cf. rom. *șpan*, *fișpan*).

Alte mențiuni germane, mai întinse, v. la I. Bogdan, *Vlad Țepeș*, p. 85 sqq., N. Iorga, în „Convorbiri Literare“ din 1901, p. 150 sqq., și Gr. C. Conduratu, *Michal Beheims Gedicht über den Waiwoden Wlad II. Drakul*, p. 29 sqq., unde eroul se cheamă : *Trakle waida*, *Trakel*, *Trakole*, *Drakol*, *Drakole* (cf. și Apendicele, p. 101 sqq.).

Aceasta ni dă însă prilejul de a relua, în întregul ei, problema epitetului Drăculeștilor³⁾.

1) Dar *cenac*, „strachină mai mică“, nu e un derivat pe teren românesc din turc. *cinl*, «cinie», cum se spune acolo, ci = turc. *čanak*, «plat de terre», cum arătase de mult Șăineanu (*Infl.or.*, II¹, 122). — Adde: *Sirbac*, *Rusac* (Cantemir).

2) Pentru laturea «reală» a cheștiunii, v. în special Schrader-Nehring *Reallex. d. indogerm. Altertumskunde*, supt *Greif und Drache, Fahne, Schlange*; iar pentru desvoltarea semantică supt influența religioasă v. între altele monografiile lui Miklosich și Jud asupra terminologiei creștine, cum și „Contribuțiile epigrafice“ ale d-lui Pârvan.

3) Un punct de vedere nou în acest capitol de istorie munteană înfățișează acum în urmă d. I. C. Filitti (*Craioveștii*, în «Convorbiri literare» pe 1922, mai ales p. 398 sqq. : «Pretinsa luptă între Dănești și Drăculești»).

În ce privește *Dracula* (Bonfinius, Olahus, Dlugosz, etc.), cu variantele-i slave, germane, etc., consemnate la Conduratu (p. 75, n. 3), ca epitete ale lui Țepeș, la care se referă, fără îndoială, și poemul lui Beheim, — fiindcă „Vlad II Dracul“, Domn la 1456-62, e o evidentă confuzie cu Vlad III Țepeș, adevăratul Domn la acea dată, — regretatul I. Bogdan a văzut bine: el nu poate fi decât reflexul unei porecle populare, *Drăculea*, raportându-se la *Dracul*, întocmai ca *Niculea* la *Nicu* (Niculae) sau *Burdulea* la *Burdu(l)*.

Această poreclă, „ilustrată“ de Voevodul tiran, nu eră, însă, decât o moștenire părintească.

Tatăl lui Țepeș era, în adevăr, acel fiu al lui Mircea, Vlad II *Dracul* (1435—46), care apare, cu *acest* epitet, dacă nu în documente, încai la istoriografii bizantini: „*Δρακούλη τὸν Μύρξου παῖδα*“ (Chalcocondylas, ed. Bonn, p. 325 ; cf. p. 259, unde *Δρακούλη* e pus între „copiii“, fiii naturali, spurii, ai lui Mircea, τοῦ Μύρξου νόθοι, cum și υἱός s. νόθος Μύρξου, din Ducas, unde forma obișnuită a numelui e *Δραγούλιος*, care, împreună cu *Dragula*, *Dragull*, *Dracuglia* din alte izvoare și unele asemănătoare din Jireček, va fi sugerat răp. păr. Bunea, *Stăpânii Țării Oltului*, p. 26, ideia că *Dracul* = *Dragul*, de la *Drag!*). De altfel, însuși Țepeș apare acolo (Chalcocondylas, p. 499 sqq., anno 1461); ca „Vlad, fiul lui *Drăculea*“ (Βλάδος ὁ Δρακούλεω παῖς), iar narațiunile germane, vorbind de uciderea lui Vlad Dracul, la 1456, și de grozăviile lui Vlad Țepeș, din acelaș an, numesc pe cel dintâiu „den alten Dracol“, iar pe cellalt: „der Dracol“ (v. Conduratu, *o. c.*, pp. 100, 106, 110, 114).

Porecla e, deci, moștenită de la părintele său, și urmașul — *filius patre dignus* — a schimbat-o numai în renume european.

De unde — și de ce — o avea, însă, *Dracul* cel bătrân însuși?

Engel (*Geschichte der Moldau und Walachey*, I, p. 167) a emis ipoteza, că «numele *Dracul* l-a primit, probabil, mai întâiu de la insigniile ordinului Dragonului [Sf.-Gheorghe, ucigând bălaurul]», cu care-l decorase Sigismund.

Dar, dacă trupele de «drăgani», *dragoni*, se numiau, în adevăr, așa după dragonul de pe steag, n'avem, în schimb, nici un exemplu

1) Ducas însuși spune, totuș, expres, vorbind despre ucigașul lui Dan: „*Δραγούλιος. οὗτω γὰρ ἐκαλεῖτο πανοῦργος τοῖς τράποις ἄν. καὶ γὰρ τὸ Δραγούλιος ὄνομα 'πονηρὸς' ἐρμηνεύεται.*“ (ed. Bonn, p. 202), — un om «al dracului», un fel de *Robert le Diable* român.

de numire a membrilor unui ordin după insigna respectivă, al cărei nume, în speță, nici n'ar putea fi în limba noastră : «drac», ci : *bălaur*, sau, cel mult, *dragon* (*Bălaur* sau *smeu* se chiamă la noi și constelația *Dragonului* ; cf. și n. de plantă *tarhon*).

De fapt, ipotesa aceasta n'a convins pe nimeni (cf. și I. Minea, *Principatele Române și politica orientală a Împăratului Sigismund*, p. 205, n.2), începând chiar cu autorul ei, care-i trădează insuficiența, când adaugă : «apoi, și-a binemeritat numele prin cruzimea sa».

Adevărul e, că a se căuta, neapărat, o rațiune cu totul specială (întâmplător, poate, existentă) pentru un fenomen de natura celui ce ne preocupă, e o metodă cu atât mai greșită, cu cât numele în chestie, — ca epitet satiric, sau ca simplu nume ca oricare altul, — e unul din cele mai răspândite în onomastica universală : abstracție făcând de vgr. *Δράκων*, lat. *Draco*, *Dracontius* s. *Dragonitius* (cf. *Draconites*), *Δρακόνβλα* e un patronimic ngr. cunoscut (v. Buturas, *Τὰ νοελληνικά κύρια ὀνόματα*, p. 161), ca și *Δράκος* însuși, nume de botez la insularii din Sporadele meridionale (v. K. Dieterich, în „Denkschr. d. Akad. Wien“, 1908, p. 291), iar sinonimele-i *Benga*, *Bengescu*, *Bengoiu*, *Bengliu*, *Caraconcea*, *Ciortea*, *Dracea*, *Goldrac* (cf. *dracul-gol*, *împelițat*), *Zavalide* (din ngr. ζάβουλος = διάβουλος), *Şeitan*, istoricul *Şaitanoglu* (porecla lui Mihail Cantacuzino, despre care v. Legrand, *Poèmes historiques en grec vulgaire*, p. 9 sq.), de unde *Şaitanici oglulari* (la Radu Popescu, în „Magazinul Istoric“, IV, 27) și *Şeitănescul*, porecla lui Toma Cantacuzino (N. Iorga, *Cronicele muntene*, p. 70), *Σατανώνυμος* (Sym. Magister, ed. Bonn, p. 694), *Δρακοντώνυμος* (în *Ἐπιδημία Μάζαρι ἐν Αἴδου*, ed. Ellissen, p. 223¹⁾, ung. *Ördög* (v. Jos. Trausch, *Chron. Fuchsio-Lupino-Oltardinum*, I, 244 : „Imresio a Valacho quodam confecto, Balthazaro *Ördög*, nomine et re *Diabolo*“²⁾, germ. *Teuffel*, *Manteuffel*, *Deibel*, engl. *Devil*, *Dickens* (acesta, totuși, mai curând din *Dicky*, ipocoristicul de la *Richard*, deci = *Carducci*, din *Ricarducci*), etc., etc., sânt legiune, fără a mai pune la socoteală pe alde *Bălaur*, *Zmeu*, *Şarpe*, etc. (la N. Iorga, *Doc. familiei Callimachi*,

¹⁾ Formațiune obișnuită mai ales în versuri ; la Ephraemius, într'un singur pasagiu (ed. Bonn., p. 418) : ἀγγελώνυμος, ἀγγελωνομούμενος, θεοδωρώνυμος, κομνηναγγελώνυμος.—Prototipul facturii e, de altfel, însuși *Hieronimus*.

²⁾ Din derivatul *ördögös*, avem n. de fam. vr. *Urdugas*, în „Doc. lui Stefan-cel Mare“, ed. Bogdan, II, 540.

II, 682, și: *Azderoglu*, dela turc. *ažder*, „bălaur, hală“, din care și rom.-dial. *ajder*, idem).

O legătură cu Drăculeștii noștri are, fără îndoială, și numele de hotar *Darakulya far* (azi *Derekulja*, *Drekulja*), din Scaunul Murășului (v. L. Szádeczky, *Székely Oklevéltár*, p. 405¹).

XIII. — INCA CEVA DESPRE AVGARE.

Relativ la perpetuarea obiceiului superstițios al „Sfântului Argariu“, de care am vorbit în vol. anterior al acestui *Anuar* (p. 325), e instructiv următorul pasagiu dintr'o schiță a d-lui O. Goga, publicată în rev. «Țara Noastră», IV (1923), p. 13: «gine-rele cel mai tânăr a venit c'un popă bătrân de pe Țara Oltului să-i cetească *argariul*, *molitva neagră*, cum îi zic creștinii din partea locului».

Popii bătrâni, „păscălierii“, sânt, firește, aceia, prin cari mai dăinuiește străvechea practică eretică a „molitvei negre“ (poate, o alusie la epitetul lui Abgar s. Agbar: „Ukkama“ = Negrul; cf. însă și: *post negru*, despre un post extrem de riguros).²⁾

Cât privește caracterul bogomilic al *avgarului*, putem adăuga că, dacă „*Epistolia*“ cuprinde, în unele variente, o condamnare expresă a pavlichianismului (v. *Anuarul*, I, p. 322, n. 3), în schimb, cutare versiune a „*Avestiței*“, tipărită, după un manuscris din ca. 1752, împreună cu alte trei specimene, de d. C. N. Mateescu, în rev. „*Ion Creangă*“, IV (1911), p. 38 și urm.³⁾, își trădează originea pauliciană prin însuși începutul ei: „Eu sântu (de fapt: Eu, Sântu') *Pavâl Săjinit (sic)*, pogorându-mă din măgura Eleonului, tămpinat-am pe Evizarha . . . »

Sf. Pavel, „verhovnicul“ predilect al bogomilismului (de unde și denumirea de „pavlichianism“ — *religio Sancti Pauli* — a eresiei), apare acolo, de fapt, în locul sau, mai bine, înaintea lui

1. Ni-l semnalează d. Kelemen, șeful secțiunii arhivelor de la Biblioteca Universității din Cluj.

2) Despre legenda lui Abgar, v. acum și folositoarea compilație a d-lui V. Mestugean, *Istoria Armenilor*, I, București 1923, p. 78.

3) O a cincea variantă, de același, *ibid.*, VI (1913), p. sqq. — *Melintia*, sora lui „Sveti Sisinu“, din varianta Hasdeu (*Cuvente dun bătrâni*, II, 584), e firește: *Meletia* (cf. *Melinte-Meletie*; *Dominte-Dometie*, *Domitius*; *Arvinte*, *Terinte*, *Forminte* = *Laurentie-Laurentius*, *Terentius*, *Fruventius*); — «la Raviia» (*ibid.*) = la Araviia (Arabia), cf. «la *Savva*» din Herodot, ed. Iorga, p. 20 = la Ava (prin gr. ἐς Ἀβας din original),

Sf. Sisoe (*Sisin*, *Sizin*, din care, corupt: *Săzin*, *Săjin*, „Săjinit“ al ms.), eroul original, autentic, al apocrifului.

Sisonie din var. II (l. c., p. 39) ar fi un indiciu de proveniența bănățeană a ms., iar „muntele *Eliconului*“ din var. III (p. 70) e o evidentă confuzie între Muntele *Eleonului* (Măslinilor), „codrul *Eleonul*“ din „Cartea cu învățătură“ a lui Coresi (ed. Pușcariu-Procopovici, p. 176), și *Heliconul* beoțian.

XIV. — O INSEMNARE VECHĂ.

Pe un manuscris, admirabil caligrafiat, din ca. 1740, al „Lëtopiseșului Țării Rumânești“, în posesiunea subscrisului:

«Acest lëtopiseșu ce se chëmă al anilor scriitoru iaste scris de mine, cum l-am scris, foarte de grabă, fiindu în străinătate, și, cându l-am scris, eram la dumnealui jupân Costand[in] (*ros*)... oncă, de învățam coconii dumisale. Am scris aici, ca să să știe că iaste a'mieū, nu e de furat, nu e cumpărat. Și mai mult să cunoască în lume deșertare. Ci măna va putrezi, iar slova rămîne. Ci, de iaste bună, de iaste ră, mă rogū să ziceți toți: Dumnezeu să-l iarte! Căci, ca un om slabū de fire, mult mă voiū fi alunecat de voiū fi greșitu. Iar, întâmplându-se după vreme a-l pierde, cine-l va găsi, să-ī fie de bine! Că tot la un stăpîn iaste, orī la mine, orī la acela. Numai să-mī mulțumescă. Căci că am pus multă ostenělă. Și pe mine mă cheamă *Tudosie sin Stoian Sărbul ot Tunși*. L[eat] 7255, Martie 6 zile».

E vorba de satul *Tunși* (com. Țicleni) din Gorj, pomenit adesea în documentele oltene (v. documentul din 1610, de la Gavril Moghilă, publicat de Ștefulescu, *Documente slavo-române relative la Gorj*, p. 391; cf. același, *Gorjul istoric și pitoresc*, p. XXVII, într'o hotărnicie din 1756: „hotarul *Tunșilor-de-sus*, ce să chiamă *Agoia*“, adecă: *Agoaia*, soția unui *Aga*).